

پیش‌بینی‌کننده‌های ترس دوران کودکی براساس طرح‌واره‌های ناسازگار و سبک فرزندپروری مادر

زهرا غمخوار فرد

کارشناس ارشد روانشناسی بالینی، مرکز تعالی بالینی، دانشگاه علوم پزشکی شهید بهشتی Ghamkharfard@sbmu.ac.ir

چکیده

پژوهش حاضر با هدف بررسی نقش طرح‌واره‌های ناسازگار کودک و سبک‌فرزندپروری مادر در پیش‌بینی ترس دوران کودکی انجام شد. نمونه پژوهش شامل ۱۵۲ کودک بود، که به روش نمونه‌گیری خوشه‌ای چندمرحله‌ای انتخاب شدند. آزمون‌های مورد استفاده شامل نسخه تجدیدنظرشده برنامه نظرسنجی ترس، طرح‌واره کودک، و سبک‌های فرزندپروری بامریند بودند. نتایج نشان داد که طرح‌واره‌های کودک، سهم قابل ملاحظه‌ای در پیش‌بینی ترس کودکان دارند. این‌درحالی است که هیچ‌یک از سبک‌های فرزندپروری مادران، قادر به پیش‌بینی ترس دوران کودکی نبود. با توجه به نقش طرح‌واره‌های کودک در بروز ترس بنظر می‌رسد مداخلات شناختی مناسب که به بازسازی چنین طرح‌واره‌هایی بیانجامد، در درمان ترس کودکان موثر باشد. از دیگر سو از آنجا که پژوهش حاضر بر روی کودکان بهنجار انجام شده است، به‌نظر می‌رسد سبک‌های فرزندپروری معیوب که اغلب در خانواده‌های آشفته شایع است، در خانواده این کودکان کمتر شیوع داشته و احتمالاً به این دلیل است که سهم سبک‌های فرزندپروری مادر در شکل‌دهی ترس‌های این کودکان کمتر می‌باشد.

کلید واژه‌ها: ترس؛ طرح‌واره‌های ناسازگار؛ طرح‌واره‌های کودک؛ سبک‌فرزندپروری مادر

مقدمه

با وجود آنکه ترس‌های دوره کودکی بخشی از روند طبیعی رشد محسوب می‌گردد، در برخی از کودکان چنین ترس‌هایی بازتابی از مشکلات اضطرابی حاد می‌باشد، به گونه‌ای که در روند طبیعی زندگی آنها اختلال جدی ایجاد می‌نماید. مطالعات همه‌گیرشناسی نشان می‌دهد که چنین اختلالاتی یکی از متداول‌ترین اختلالات روانپزشکی در دوره کودکی، و علت اصلی اختلال در عملکرد تحصیلی (میشل زین، مندز، و کندال، ۲۰۱۱)، روابط خانوادگی، کارکرد اجتماعی و روابط با همسالان است (گرکو و موریس، ۲۰۰۵). عوامل متعددی در سبب‌شناسی ترس دوران کودکی نقش دارند. پژوهش‌های مختلف، به نقش عوامل مربوط به خانواده به عنوان عامل زمینه‌ساز در آسیب‌پذیری فرد اشاره دارند، به گونه‌ای که به گفته پژوهشگران حداقل بعضی عوامل خانوادگی از جمله سبک‌های فرزندپروری والدین در ایجاد اضطراب کودکی اثرگذار است (کورپیتا و بارلو، ۱۹۹۸). از دیگر سو، مدل‌های شناختی نیز به اثر متغیرهای شناختی در شکل‌گیری چنین علائمی در فرد اشاره دارد. از آنجا که طرح‌واره‌ها به عنوان عناصر شناختی، نقش برجسته‌ای را در سازماندهی شخصیت و نحوه تفسیر تجارب فردی از رویدادها ایفا می‌کنند، در این پژوهش تلاش شده است علاوه بر بررسی نقش سبک‌های فرزندپروری در پیش‌بینی ترس دوران کودکی، به نقش طرح‌واره‌های ناسازگار اولیه دوران کودکی در پیش‌بینی ترس کودکان پرداخته شود.

روش

شرکت‌کنندگان و طرح پژوهش

پژوهش حاضر پژوهشی توصیفی و از نوع همبستگی می‌باشد. جامعه آماری پژوهش حاضر در برگیرنده کلیه دانش‌آموزان مدارس دولتی در مقطع چهارم و پنجم دبستان و راهنمایی شهر تهران می‌باشد. گروه نمونه شامل ۱۵۲ کودک ۹-۱۳ ساله (۸۱ دختر (۵۳٪) و ۷۱ نفر پسر (۴۷٪) می‌باشد که به کمک روش نمونه‌گیری خوشه‌ای چندمرحله‌ای انتخاب شده بودند.

ابزار

پرسشنامه طرح واژه کودک (SIC)؛ ریجکبوار و دبو، ۲۰۱۰: پرسشنامه SIC با هدف سنجش طرح واژه های ناسازگار کودکان تهیه شده است و شامل ۴۰ گویه میباشد. هر ماده به کمک مقیاس لیکرت چهار گزینه ای از "کاملاً غلط" تا "کاملاً درست" درجه بندی می‌شود. در پژوهش ریجکبوار و دبو (۲۰۱۰) پایایی این پرسشنامه به روش باز آزمایشی محاسبه و متوسط همبستگی ۰/۶۷ برای تمام خرده مقیاس‌ها گزارش شده است. روایی در پژوهش مذکور از طریق روش روایی همزمان با پرسشنامه تجدید نظر شده خلق و خوی اولیه نوجوانان (EATQ-R)، محاسبه و ارتباط معنی‌داری بین متغیرهای درونی دو پرسشنامه یافت شد. در پژوهش حاضر آلفای کرونباخ در کل آزمون ۰/۷۱ به دست آمد.

نسخه تجدید نظر شده برنامه نظرسنجی ترس (FSSC-R؛ اولندیک، ۱۹۸۳): پرسشنامه FSSC-R مقیاسی خودگزارشی و باهدف سنجش ترس و اضطراب کودکان و نوجوانان ۲۲-۷ تدرین شده است. این پرسشنامه شامل ۸۰ ماده می‌باشد. نسخه تجدید نظر شده برنامه نظرسنجی ترس، تعداد و شدت ترس‌ها را بر اساس یک مقیاس ۳ درجه ای (ندارم = ۱، قدری دارم = ۲، و گاهی دارم = ۳) مشخص می‌کند. در پژوهش اولندیک (۱۹۸۳) ضریب آلفای کرونباخ برای کل پرسشنامه ۰/۷۹ به دست آمد. روایی پرسشنامه نیز در پژوهش ذکر شده از طریق روش روایی همزمان با پرسشنامه‌های خودگزارشی اضطراب، محاسبه و ارتباط معنی‌داری بین متغیرهای درونیدو پرسشنامه‌ها یافت شد (اولندیک، ۱۹۸۳). در پژوهش حاضر، آلفای کرونباخ در کل آزمون ۰/۹۴ به دست آمد.

پرسشنامه سبک‌های فرزند پروری بامریند (۱۹۷۱): پرسشنامه سبک‌های فرزند پروری بامریند، شامل ۳۰ ماده است و روش‌های سه گانه سهل‌گیرانه، سخت‌گیرانه و مقتدرانه مورد سنجش قرار می‌دهد. آزمودنی‌ها که مادران نمونه‌های مورد مطالعه بودند می‌بایست با مطالعه هر ماده، نظر خود را با بر حسب مقیاس ۵ درجه ای لیکرت (۰ = کاملاً مخالفم، ۱ = مخالفم، ۲ = تقریباً مخالفم، ۳ = موافقم، ۴ = کاملاً موافقم) مشخص کنند. مهر افروز (۱۳۷۸) میزان پایایی این پرسشنامه را با روش آلفای کرونباخ، ۰/۸۱ برای سهل‌گیرانه، ۰/۸۶ برای سخت‌گیرانه و ۰/۷۸ برای مقتدرانه مادر به دست آورد. روایی پرسشنامه از طریق روش روایی صوری بررسی و مورد تأیید قرار گرفته است (اسفندیاری، ۱۳۷۴).

شیوه اجرا

به منظور گردآوری داده‌های پژوهش، ابتدا از نواحی شمال، مرکز و جنوب یک منطقه و از هر منطقه یک مدرسه پسرانه و یک مدرسه دخترانه انتخاب و سپس از هر یک از مدارس، ۲ کلاس و در مجموع ۱۸۰ دانش‌آموز دختر و پسر به شکل تصادفی برای شرکت در مطالعه انتخاب شدند. لازم به توضیح است که دانش‌آموزان بصورت داوطلبانه در مطالعه حاضر شرکت کردند. پرسشنامه توسط دانش‌آموزان برای تمامی مادر کودکان شرکت‌کننده در پژوهش ارسال شد. آن دسته از کودکانی که پرسشنامه‌ها را در موعد مقرر تحویل ندادند و یا مادرانشان برای پاسخ‌گویی به سوالات همکاری نکردند، از جریان مطالعه حذف شدند. نمونه‌هایی شامل ۱۵۲ کودک ۱۳-۹ ساله دختر و ۷۱ پسر بود. تحلیل داده‌ها با بهره‌گیری از آماره‌های توصیفی و استنباطی همانند رگرسیون چندگانه و با استفاده از نرم‌افزار SPSS V16.0 صورت گرفت.

نتایج

به منظور بررسی پیش‌بینی‌کننده‌های ترس دوران کودکی براساس طرح واژه‌های ناسازگار کودک و سبک فرزندپروری مادر، از تحلیل رگرسیون چندگانه استفاده شد. طرح واژه‌های ناسازگار کودک و سبک‌های فرزندپروری مادر به عنوان متغیرهای ملاک و انواع مختلف ترس در کودکان، به عنوان متغیرهای پیش‌بین وارد معادله رگرسیون چندگانه شدند. نتایج حاصل از تحلیل رگرسیون چندگانه در مورد آن دسته از ترس‌های کودک که توسط طرح واژه‌های ناسازگار کودک و سبک فرزندپروری مادر پیش‌بینی شد، در جدول ۱ نشان داده شده است.

آن‌گونه که نتایج رگرسیون چند متغیره نشان داد خرده مقیاس "ترس از شکست و انتقاد" توسط طرح واژه‌های شکست، بی‌اعتمادی/بدرفتاری، و آسیب‌پذیری کودک ($R^2=0/20$)، خرده مقیاس "ترس از ناشناخته‌ها" توسط طرح واژه‌های آسیب‌پذیری و بی‌اعتمادی/بدرفتاری کودک ($R^2=0/14$)، خرده مقیاس "ترس از جراحات جزئی و حیوانات کوچک" توسط طرح واژه آسیب‌پذیری در کودک ($R^2=0/05$)، خرده مقیاس "ترس از خطر و مرگ" نیز توسط طرح واژه آسیب‌پذیری کودک، و ($R^2=0/07$)، و خرده مقیاس پنجم

پرسشنامه FSSC-R با نام "ترس های پزشکی" نیز تنها توسط طرح واره آسیب پذیری در کودک ($R^2=0/08$)، پیش‌بینی شدند. در مجموع به نظر می‌رسد طرح واره های کودکان نقش برجسته تری را در بروز ترس در کودک ایفا کرده، و در میان ۱۱ طرح واره کودک، طرح واره آسیب پذیری مهم ترین طرح واره در پیش بینی انواع مختلف ترس در کودک به شمار می‌رود.

جدول ۱: پیش بینی نمرات خرده مقیاس ترس در کودکان از طریق طرح واره های ناسازگار کودکان و سبک های فرزندپروری مادران

متغیرها	متغیرهای پیش‌بینی کننده	R	R ²	F(df)	t	β (Standardized)
	شکست	۰/۳۳	۰/۱۱	۱۸/۷۳ (۱، ۱۴۹)	۴/۳۳***	۰/۳۴
ترس از شکست وانتقاد	بی اعتمادی / بد رفتاری	۰/۴۱	۰/۱۷	۱۴/۷۸ (۲، ۱۴۸)	۳/۱۲**	۰/۲۴
	آسیب پذیری	۰/۴۵	۰/۲۰	۱۲/۲۳ (۱۴۷، ۳)	۲/۴۷*	۰/۱۹
ترس از ناشناخته ها	آسیب پذیری	۰/۳۰	۰/۰۹	۱۵/۰۶ (۱، ۱۴۹)	۳/۸۸***	۰/۳۰
	بی اعتمادی / بد رفتاری	۰/۳۷	۰/۱۴	۱۱/۵۷ (۱۴۸، ۲)	۲/۷۲**	۰/۲۱
ترس از جراحات و حیوانات کوچک	آسیب پذیری	۰/۳۳	۰/۰۵	۸/۳۱ (۱۴۹، ۱)	۲/۸۸*	۰/۲۳
ترس از خطر و مرگ	آسیب پذیری	۰/۲۷	۰/۰۷	۱۱/۶۴ (۱، ۱۴۹)	۳/۴۱***	۰/۲۷
ترس های پزشکی	آسیب پذیری	۰/۲۸	۰/۰۸	۱۲/۸۰ (۱، ۱۴۹)	۳/۵۸***	۰/۲۸

$p^{*} < 0/05$. $p^{**} < 0/01$. $p^{***} < 0/001$

بحث

در پژوهش حاضر که با هدف بررسی پیش‌بینی‌کننده‌های ترس دوران کودکی براساس طرح واره‌های ناسازگار کودک و سبک فرزندپروری مادرانجام شد، تبیین احتمالی نقش برجسته طرح واره آسیب‌پذیری، در پیش‌بینی ترس این می‌تواند باشد که وجود طرح واره مذکور در کودکان منجر به شکل‌گیری این باور که جهان جای خطرناکی بوده و در صورت رویارویی با آن دچار شکست خواهد شد، می‌شود. از این رو، این کودکان در مقابل هر رویداد احتمالی هر چند ناچیز دست به احتیاط افراطی برای حفاظت از خویش زده و در نتیجه فرصت‌ها را برای جستجو و یادگیری تصورات دیگر از دست داده و در امور مختلف دچار هراس مفرط شوند (بانگ، کلاسکو، و ویشار، ۲۰۰۳). از دیگر سو، از آنجا که پژوهش حاضر بر روی کودکان بهنجار انجام شده است، به نظر می‌رسد سبک های فرزندپروری معیوب که اغلب در خانواده های آشفته شایع است، در خانواده این کودکان کمتر شیوع دارد و در نتیجه سهم سبک های فرزندپروری مادر در شکل دهی ترس های کودکان کمتر می‌باشد. از محدودیت‌های پژوهش حاضر می‌توان به محدودیت نمونه‌گیری اشاره کرد. از این رو، به منظور پیگیری معتبرتر نتایج، پیشنهاد می‌شود گروه وسیع‌تری از کودکان مورد سنجش قرار گیرند.

منابع

- اسفندیاری، غلامرضا (۱۳۷۴). بررسی و مقایسه شیوه‌های فرزندپروری مادران کودکان مبتلا به اختلالات رفتاری و مادران کودکان بهنجار و تأثیر آموزش مادران بر اختلالات رفتاری فرزندان. پایان نامه کارشناسی ارشد، انستیتو روان پزشکی ایران، تهران.
- مهر افروز، حجت ا... (۱۳۷۸). بررسی رابطه بین نگرش نسبت به شیوه های فرزند پروری مادر (اقتدار منطقی، استبدادی، آزاد گذاری) با امکان کنترل و پیشرفت تحصیلی دانش آموزان پسر پایه چهارم ابتدایی، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه تربیت معلم.

- Baumrind, D., (1971). Current patterns of parental authority. *Developmental Psychology Monographs*, 4, part 2.
- Chorpita, B. F., & Barlow, D. H. (1998). The development of anxiety: The role of control in the early environment. *Psychological Bulletin*, 124, 3-21.
- Greco, L. A., & Morris, T. L. (2005). Factors influencing the link between social anxiety and peer acceptance: Contributions of social skills and close friendships during middle childhood. *Behavior Therapy*, 36, 197–205.
- Mychailyszyn, M. P., Mendez, J. L., & Kendall, P. C. (2011). Anxiety disorders and school functioning in youth: Comparisons by diagnosis and comorbidity. *School Psychology Review*.
- Ollendick, T. H. (1983). Reliability and Validity of the Revised Fear Survey Schedule for Children (FSSC-R). *Behavior, Research, and Therapy*, 21, 684–692.
- Rijkeboer, M. M. & De Boo, G. M. (2010). Early maladaptive schemas in children: Development and validation of the schema inventory for children. *Journal of Behavior Therapy and Experimental Psychiatry*, 41, 102-108.
- Young, J. E., Klosko, J. S., & Weishaar, M. E. (2003). *Schema therapy. A practitioner's guide*. New York: Guilford Press.